

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022

ss. 1516-1535

Makalenin Geliş
Tarihi

13/11/2022

Makalenin
Kabul Tarihi

21/12/2022

Yayın Tarihi

31/12/2022

BOSNA KADISI MEVLÂNÂ GİNÂYÎ (öl. 969/1561-1562'den sonra)'NİN ACÂYİBÜ'L-MAHLÛKÂT TÜRÜNDEKİ TERCÜMESİ “MİR'ÂT-I KÂ'İNÂT”

Ramazan BARDAKÇI¹

Öznur AKSAKALOĞLU²

ÖZET

Acâyibü'l-Mahlûkât kitapları yazıldığı devrin coğrafyası ve kozmografyası hakkındaki bilgiler başta olmak üzere tarih, astroloji, zooloji, botanik, mitoloji, biyoloji, alternatif tıp ve sosyal yaşam gibi alanlar hakkındaki bilgileri ve bazı olağanüstü unsurları bünyesinde barındıran ansiklopedik eserlerdir. İlk yazılan Acâyibü'l-Mahlûkât kitabı İran edebiyatında Ebü'l-Hüseyin Abdurrahman bin Ömer es-Sûfi (öl. 376/986) tarafından 374-75/984-85 yılları arasında kaleme alınmıştır. 12. yüzyıldan itibaren İran ve Arap edebiyatlarında bu türe ait eserler verilmeye devam etmiştir. Ahmed et-Tûsî (öl. 570-71/1175'den sonra)'nin 570-71/1175 yılında kaleme aldığı Farsça

¹ Dr.Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., ORCID ID: 0000-0001-8644-7863

² Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, asya_agyava@hotmail.com ORCID ID: 0000-0001-8644-7863

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022 ss. 1516-1535

“Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât” adlı eseri ile 13. yüzyılda Kazvîni (öl. 682/1283)'nin aynı isimle kaleme aldığı Arapça Acâyibü'l-Mahlûkât'ı bu türde yazılan diğer eserlere kaynaklık etmiştir. Bu tür 14. yüzyıldan itibaren tercüme yolu ile Türk edebiyatına girmiştir. Türk edebiyatında 16. yüzyıldaki acâyibü'l-mahlûkât türü eserlerden biri olan “Mir'ât-ı Kâ'inât”, Bosna Kadısı Mevlânâ Ginâyî (öl. 969/1561-62'den sonra) tarafından Arapça kaleme alınmış olan “Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib” adlı eserden 969/1561-62 yılında yapılmış olan bir tercümedir. Eserin Arapçası İzzeddin İbnü'l-Esîr adı ile tanınan Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (öl. 630/1233) tarafından telif edilmiştir. Ginâyî'nin eserinin, “Mir'âtü'l-Kâ'inât” adıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi numara MT 492 ve “Mir'ât-ı Kâ'inât, Hikâyât-ı Terceme-i Tuhfetü'l-Acâyib ve Garâyib bildirir” şeklinde başlayan bir ibare ile Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. Or. Oct. 3663 numarada kayıtlı olmak üzere tespit edilen iki nüshası mevcuttur.

Bu çalışmada öncelikle acâyibü'l-mahlûkât türüne dair genel bilgilere değinilecek ardından Bosna Kadısı Mevlânâ Ginâyî ve bu tür içerisinde kaleme almış olduğu “Mir'ât-ı Kâ'inât” adlı tercüme eseri hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Acâyibü'l-Mahlûkât, Bosna Kadısı Mevlânâ Ginâyî, Mir'ât-ı Kâ'inât, Coğrafya, Kozmografya.

THE TRANSLATION OF ACÂYİBÜ'L-MAHLÛKÂT “MİR'ÂT-I KÂ'İNÂT” BY BOSNIA JUDGE MEVLÂNÂ GINÂYÎ

ABSTRACT

Acâyibü'l-Mahlûkât books are encyclopedic works that contain information about the geography and cosmography of the period in which they were written, as well as information about fields such as history, astrology, zoology, botany, mythology, biology, alternative medicine and social life, and some extraordinary elements. The first book Acâyibü'l-Mahlûkât was written by Ebü'l-Hüseyn Abdurrahman bin Ömer es-Sûfi (d. 376/986) in Iranian literature between the years 374-75/984-85. Since the 12th century, works of this genre have continued to be given in Persian and Arabic literatures. With the Persian work “Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât” written by Ahmed et-Tûsî (d. after 570-71/1175) in 570-71/1175, Kazvîni (d. 682/1283) in the 13th century The Arabic book Acâyibü'l-Mahlûkât, which he wrote under the same name, was a source for other works written in this genre. This genre has entered Turkish literature through translation since the 14th century. “Mir'ât-ı Kâ'inât”, one of the 16th century Acâyibü'l-Mahlûkât books in Turkish literature, is “Tuhfetü'l-Acâyib and Turfetü'l-Garâyib”, which was written in Arabic by the Bosnian Muslim Judge Mevlânâ Ginâyî (d. after 969/1561-62), and it is a translation from the work made in 969/1561-62. It was written in Arabic by Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (d. 630/1233), known as İzzeddin

İbnü'l-Esir. Mir'ât-ı Kâ'inât has two copies identified, at The Turkish Grand National Assembly Library number MT 492, and at the Berlin State Library Ms. or. Oct., registered under the number 3663 starting with an expression "Mir'ât-ı Kâ'inât, Hikâyât-ı Terceme-i Tuhfetü'l-Acâyib and Garâyib declares".

In this study, first of all, general information about the acâyibü'l-mahlûkât genre will be mentioned, then information will be given about the Bosnian Judge Mevlânâ Gınâyî and his translation work named "Mir'ât-ı Kâ'inât" in this genre.

Keywords: Acâyibü'l-Mahlûkât, Bosnian Judge Mevlânâ Gınâyî, Mir'ât-ı Kâ'inât, Geography, Cosmography

GİRİŞ

1. Acâyibü'l-Mahlûkât Kitaplarına Genel Bakış

Acâyibü'l-Mahlûkât kitaplarının öncelikle adlarında kullanılan "acâ'ib" kelimesi sözlüklerde "alışılmıştın dışında, daha önce hiç görülmemiş şey; tuhaf; garib; acayip; anormal; çok harika hayret uyandırıcı şey" anlamına gelen "acîbe" kelimesinin çoğul şeklidir (Çağbayır, 2007: 89). Yine "acâ'ib" kelimesi ile çoğunlukla birlikte kullanılan "garâ'ib" kelimesi de benzer şekilde "tuhaf, şaşılacak şeyler" anlamını taşımaktadır (Devellioğlu, 2003: 277). *Mahlûkât* kelimesi ise "yaratılmış şeyler, hayvanlar, insanlar" anlamındadır (Sami, 2017: 1012). Kısaca; Arapça bir tamlama olarak *Acâyibü'l-Mahlûkât* yaratılmış olanların karşısında duyulan şaşılacak şeyler anlamını taşımaktadır. Terim anlamı ise; insanoğlunun yaşamış olduğu çağın penceresinden bakarak algıladığı coğrafya ve kozmografyaya ait bilgileri ansiklopedik bir biçimde sunan İslâmî edebiyatların ortak eserlerinin adıdır (Kut, 1988: 315).

Acâyibü'l-mahlûkât türünde yazılan eserlerin ilk kaynakları Aristoteles (MÖL. 384-322), Teofrast (MÖL. 372-335) ve Batlamyos (MS.109-161) gibi Yunan düşünürlerin eserlerine dayanmaktadır (Kut, 2010: 1). Arap, İran ve Türk edebiyatlarında Acâyibü'l-Mahlûkât adı altında yer alan kitaplar *Acâyibü'l-Büldân*, *Acâyibü'l-Hind*, *Acâyibü'l-Mahlûkât*, *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* ve *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* gibi başlıklar taşımaktadır (Kut, 1988: 315). Bu kitaplara konu olarak bakıldığında insanoğlunun bulunduğu devrin ilim anlayışına göre anlamlandırdığı coğrafya, kozmografya, astroloji, tıp, biyoloji, zooloji, halk bilimi, mitoloji ve bu gibi pek çok alana dair bilgiler yer almaktadır (Kut, 2010: 1). Buradan hareketle bu kitapların evrene ait gerçek ya da gerçeküstü olan her türlü bilgiyi bulunduğu devrin penceresinden aktaran birer kültür hazineleri de oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde bu türü etkileyen en temel eser 13. yüzyılda Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni (öl. 682/1283) tarafından yazılmış olan *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* adlı eserdir (Hees, 2014: 143). Eserin kimi zaman kısaltılarak veya aynen tercüme edilerek, kimi zaman da bazı ek bilgiler ile Fars ve Türk edebiyatlarında birçok kez tercüme edilmesi bu durumu kanıtlamaktadır. Arap ve Fars edebiyatlarında bu konuları ihtiva eden eserler Kazvîni'den önce bazı müellifler tarafından ele alınmış aynı veya değişik başlıklarla eserler yazılmıştır. Meselâ Arapça yazılmış olan İzzeddin İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233) *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* adlı eseri ile Kazvîni'den bir asır önce yazılmış olan Muhammed b. Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî (öl. 555/1160)'nin kaleme aldığı *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* adını taşıyan Farsça eseri buna örnek gösterilebilir (Kut, 1988: 315). Ancak bu eserler ve bu tür içerisinde daha sonra yazılmış diğer eserler Kazvîni'nin eseri kadar etkili olamamışlardır.

Arap edebiyatında bu türde yer alan eserler 12. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanmıştır. Endülüslü coğrafyacı ve seyyah Ebû Hâmid el-Gîrnâtî (öl. 565/1169) tarafından kaleme alınan *el-Muğrib 'An-Ba'zı Acâyibi'l-Mağrib ve Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb* adlı eserler müellifin coğrafya, astronomi, astroloji ve tarih gibi değişik alanlarla ilgili gözlem ve derlemelerini içermektedir (Özdemir, 1994: 129). 12. yüzyıl sonlarında İzzeddin İbnü'l-Esîr tarafından *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* adlı eser yazılmıştır. Eserde acâyibü'l-mahlûkât türü eserlerin muhtevasında işlenen konulara yer verilmiştir. Eser kısaca *Tuhfetü'l-Garâyib* adı ile de tanınmaktadır (Ak, 2007: 142). 13. yüzyılda Kazvîni (öl. 682/1283) tarafından bu türe kaynaklık eden *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* adlı eser kaleme alınmıştır. *Acîb ve garîb* kelimelerinin açıklamaları ile başlayan eser, evrendeki göz ile görülen ya da görülemeyen her türlü varlığa dair bilgiyi sistematik olarak sunmaktadır (Kut, 1988: 315). Eserde bütün doğa olayları düzenli bir biçimde listelenip anlatılmıştır. Bunun yanı sıra eserde gezegenler, takımyıldızlar ve cennette yaşayan melekler gibi bu dünyadan olmayan varlıklar hakkında bilgiler verilirken öte yandan ateş, hava, su küresi ve yer küresi adı verilen dört unsura göre düzenlenmiş dünyevî konular ele alınmıştır. Doğaya dair üç ana alan olan maden, bitki ve hayvan ile ilgili bilgiler ise eserin büyük bir bölümünü kapsayacak şekilde listelenerek anlatılmıştır. *Acâyibü'l-Mahlûkât*'ın üzerinde yapılan en son araştırma ve çalışmalar bu eserin, bir doğa tarihi ansiklopedisi niteliğinde olduğunu ortaya koymuştur (Hees, 2014: 143). 14. yüzyılda Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer İbnü'l-Verdî (öl. 861/1457 (?)) tarafından

yazılan ve 822/1419 yılında tamamlandığı düşünülen *Harîdetü'l-Acâyib ve Ferîdetü'l-Garâyib* adlı eser kaleme alınmıştır. Eserin diğer İslam coğrafyacılarının eserlerinde bulunmayan Avrupa, Afrika ve Arap ülkeleri hakkındaki farklı ve ilginç bilgiler içermesi büyük bir ilgi görmesini sağlamıştır (Bilge, 2000: 238-239).

İran edebiyatında bu türde görülen ilk *Acâyibü'l-Mahlûkât* adlı kitap 374-75/984-85 yılları arasında Ebü'l-Hüseyin Abdurrahman bin Ömer es-Sûfî (öl. 376/986) tarafından kaleme alınmıştır. 10. yüzyılda Ebü'l-Müeyyed-i Belhî (öl.?)'nin *Acâyibü'l-Berr ve'l-Bahr* adıyla da bilinen *Acâyibü'l-Büldân* adlı eseri ile yazara atfedilen *Acâyibü'd-Dünyâ* adlı eser ve 484-85/1092 veya 509-10/1116 yılında yazıldığı düşünülen Muhammed b. Eyyüb et-Taberî (öl.?)'nin *Tuhfetü'l-Garâyib* adlı kitabı bu sahada bu türde yazılmış eserlerdendir (Kut, 1988: 316; Bilgin, 1994: 337-338). İran edebiyatında dikkat çeken eserlerden biri ise 570-71/1175 yılında Ahmed et-Tûsî (öl. 570-71/1175'den sonra)'nin yazdığı ve Selçuklu sultanlarından Tuğrul bin Arslan'a ithaf ettiği *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* adlı eserdir (Kut, 1988: 316). Müellif eserini 10 rükün üzerine tertip etmiştir. Eserde kullanılan bu yapı acâyibü'l-mahlûkât türünde yazılmış bazı kitaplara da örnek olmuştur (Sarıkaya, 2019: 18). Ayrıca İran edebiyatında Kazvî'nin *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât*'inin tam, muhtasar ve serbest olmak üzere yapılmış olan tercümeleri de mevcuttur (Kut, 1988: 317).

Türk edebiyatında acâyibü'l-mahlûkât türü adı altında yazılan kitaplar Arapça ve Farsça yazılmış eserlerin Türkçeye tercümeleri ile ortaya çıkmıştır. Türk edebiyatında ilk tercüme edilen *Acâyibü'l-Mahlûkât* kitabı, Alî bin Abdurrahman (öl.?)'a ait olan *Acâyibü'l-Mahlûkât* adlı eserdir (Kut, 2012: 12). Mütercimim eserde Bursa ve özellikle Edirne'den söz etmesi eserin Edirne'nin fethi olan 763/1362 yılından sonra ancak İstanbul'un fethi olan 857/1453 tarihinden önce tercüme edildiğini yani eserin 14. ya da 15. yüzyıllar arasında yazıldığını göstermektedir (Kut, 1988: 316). Bu eser için belli varak sayılarına bölünerek çalışılmış dört yüksek lisans tezi mevcuttur (Göl, 2008: Al, 2010: İnan, 2010: Yıldırım, 2010). Türk edebiyatında bu türde yazılmış ikinci eser, 15. yüzyılda Çelebi Mehmed'in emriyle tercüme ettirildiği bilinen *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* adlı kitaptır (Sarıkaya, 2019: 86). Eserin kim tarafından tercüme edildiği konusunda farklı iddialar bulunmaktadır. Farklı araştırmacılar eserin girişinde yer alan "Rüknüddîn" kelimesinden yola çıkarak mütercimim Rükneddîn Ahmed olduğunu ileri sürmektedir (Gedizli,

2011: 8). Ancak Günay Kut, bu sözcüğün mütercimine adına işaret edemeyebileceğini belirterek bu tercümenin mütercimi belirsiz bir eser olduğunu söylemektedir (Kut, 1988: 315). Ayrıca Bekir Sarıkaya eser üzerine yaptığı doktora tezi çalışmasında bu tercümenin mütercimini Rükneddîn Ahmed olarak gösterse de daha sonra eser üzerine yaptığı kitap çalışmasında bu iddiasından vazgeçerek eserin müterciminin belirsiz olduğunu altını çizmektedir. (Sarıkaya, 2010: 6; 2019: 86). Eser üzerine üç doktora tezi hazırlanmıştır (Yılmaz, 1998: Sarıkaya, 2010: Gedizli, 2011). Ayrıca eser üzerine hazırlanan iki kitap yayımlanmıştır (Kut, 2012: Sarıkaya, 2019). Mahmud bin Kadı Manyas (öl.?) bu tür içinde sayılabilecek olan *A'cebü'l-Ücâb* adlı eseri 841/1438 yılında kaleme almıştır (Özkan, 2003: 33). Eser, *A'cebü'l-Acâyib* ya da *Kitâb-ı Acebü'l-Ucâb* gibi adlarla da bazı kaynaklarda geçmektedir (Buçukçu, 2017: 4). Eser üzerine yüksek lisans ve doktora tezi çalışmaları yapılmıştır (Buçukçu, 2017: Öztürk, 2017). Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân (öl. 870/1466'dan sonra) tarafından 857/1453 yılında tercüme edilen *Acâyibü'l-Mahlûkât*, Türk edebiyatında en çok tanınan ve belki de öteki tercümelere daha kısa olması sebebiyle en çok okunan tercümedir (Kut, 2010: 7). Bu eser yakın zamana kadar bu tür içerisinde yapılmış olan ilk çeviri eser olarak görülmüştür. Ancak yapılan çalışmalar ilk tercüme eserin 15. yüzyıldan daha önce yapıldığını ortaya koymuştur (Kut, 1988: 316).

Eserini Gelibolu'da 857/1453 yılında kaleme aldığını özellikle belirten mütercim, tercüme ettiği kaynak eserin özelliklerinden bahsetse de bu eserin adını ve müellifini net olarak belirtmemektedir. Bundan dolayı eserin hangi kaynaktan tercüme edildiği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak genel kanaate göre eser, Kazvîni'nin *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* isimli Arapça eserinin muhtasar tercümesi olduğu yönündedir (Erkan, 2016: 8). Eser üzerine bir bitirme tezi ve bir yüksek lisans tezi çalışması yapılmıştır (Açıkgöz, 1974: Yıldız, 1989). Ayrıca eser kitap olarak yayımlanmıştır (Erkan, 2016). Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân'ın 15. yüzyılın ikinci yarısında kaleme almış olduğu *Dürr-i Mekkûn* adlı eseri de acâyibü'l-mahlûkât türünde yazılmış bir eserdir. Eser üzerine bir doktora tezi hazırlanmış ayrıca iki kitap yayımlanmıştır (Sakaoğlu, 1999: Demirtaş, 2003: Demirtaş, 2009). 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa (öl. 960/1553)'nin hocalığını yapmış olan Sürûri (öl. 969/1562), Şehzade Mustafa'nın isteği üzerine *Kitâbü Acâyibi'l-Mahlûkât ve Garâyibi'l-Mevcûdât* adı ile bilinen tercümeyle başlamıştır. Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi üzerine bu eser yarım kalmıştır. Yarım kalan bu tercüme daha sonra Rodosî-zâde (öl. 1113/1701) tarafından tamamlanmıştır (Kut, 1988: 317). Eserin adlandırılması hususunda eser

üzerine doktora tezi çalışması yapan Betül Bülbül Oğuz'da eserin sebab-i telif bölümünde geçen "kitâbü'l-acâ'ib ve'l-garâ'ib" ibaresinden hareketle eserin *Kitâbü'l-Acâ'ibü'l-Garâ'ib* olarak adlandırılması gerektiğini söylemektedir (Oğuz, 2014: 11). Ancak eserin mevcut nüshalarına bakıldığında Sürûrî yaptığı bu tercümeyle bir isim vermemiştir. Bu durumda onun eserini "*Tercüme-i Acâ'yibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât*" şeklinde isimlendirmek mümkün gözükmemektedir (Yazar, 2022). Eser üzerine bir yüksek lisans ve bir doktora tezi çalışması yapılmıştır (Başkan, 2007; Oğuz, 2014). Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâyî, İzzeddin İbnü'l-Esir adı ile tanınan Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî tarafından kaleme alınmış olan *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* adlı eseri 969/1561-62 yılında *Mir'ât-ı Kâ'inât* adını vererek tercüme etmiştir (Kut, 1988: 317). Eserin tamamı üzerine danışmanlığımızda bir doktora tezi çalışması hazırlanmaktadır. Hâce Hâtib Mahmûd er-Rûmî (öl.?), İbnü'l-Verdi (öl. 861/1457 [?])'nin *Harîdetü'l-Acâyib ve Ferîdetü'l-Garâyib* adlı eserinin tercümesi olan *Tercemetü Harîdeti'l-Acâyib ve Ferîdeti'l-Garâyib* adlı eseri 970/1563 yılında tercüme etmiştir (Yaniç, 2004: 33). Eser üzerine bir doktora tezi çalışması yapılmıştır (Yaniç, 2004). Eyyüb bin Halil (öl.?) tarafından 977/1570 yılında kaleme alınan bir *Acâyibü'l-Mahlûkât* kitabı mevcuttur. Bu esere *Tezkiretü'l-Acâyib ve Tercemetü'l-Garâyib* adı da verilmektedir (Kut, 1988: 317). Eser üzerine yayım aşamasına gelmiş bir çalışma mevcuttur (Bardakçı, 2022). 17. yüzyılda Sultan II. Osman (öl. 1031/1622)'a takdim edilen *Mir'âtü'l-Kâ'inât* adlı eser, Hüsâmeddin Bursevî (öl. 1042/1632) tarafından 1031/1622 yılında kaleme alınmıştır (Erdoğan vd. 2021: 18-19). Eser üzerine yayımlanmış olan bir kitap mevcuttur (Erdoğan vd. 2021). Hüseyin bin Muhammed bin Mustafa (öl.?) *Mir'ât-ı Acâyibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâyibü'l-Mevcûdât* adını verdiği tercümesini 1109/1698 yılında yazmıştır (Erdem, 2020: 15). Eserin farklı varakları üzerine iki yüksek lisans tezi çalışması yapılmıştır (Erdem, 2020: Aydın, 2021). Sultan IV. Mehmed (öl. 1104/1693) devrinde Rodosî-zâde (öl. 1113/1701), Sürûrî (öl. 969/1562)'nin başladığı ancak yarım kalmış olan acâyibü'l-mahlûkât türündeki tercüme eseri padişahın isteği üzerine tamamlayarak eserine *Tercüme-i Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* adını vermiştir (Çelik, 2019: 1). Eser üzerine bir doktora tezi çalışması hazırlanmıştır (Çelik, 2019). 18. yüzyılda dönemin veziriazamı olan Murtaza Paşa'nın teşvik ve isteği üzerine Rûz-nâme-i Sâni Muhammed b. Muhammed Şâkir (öl.?) tarafından 1121/1709 yılında *Tercüme-i Acâyibü'l-Mahlûkât* adını taşıyan bir tercüme kaleme alınmıştır (Koçoğlu, 2021:45-46). Eser bir bildiri

ile tanıtıldıktan sonra üzerine hazırlanan kitap yayımlanmıştır (Koçoğlu, 2018; 2021). Bu tercüme eserlerin dışında British Library'de numara Add 7893'te kayıtlı mütercimi bilinmeyen bir *Acâyibü'l-Mahlûkât* tercümesi mevcuttur. Aslında bu eser İbnü'l-Verdî'nin *Harîdetü'l-Acâyib* adlı eserinin tercümesidir (Kut, 1988: 317). Ayrıca, Kazvî'nin *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* adlı eserinin mütercimi ve müstensihî bilinmeyen bir tercümesinin ünik nüshası da Berlin Devlet Kütüphanesi'nde ms. Diez. A. Fol. 19 numarada kayıtlıdır (Bardakçı, 2022). Eser, kitap olarak yayımlanmıştır (Karaca, 2021).

2. Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâyî ve “Mir'ât-ı Kâ'inât” Adlı Eseri

Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâyî (öl. 969/1561-62'den sonra) hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Günay Kut'un Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi “Acâyibü'l-Mahlûkât” maddesinde verdiği bilgiye göre Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâyî, Gınâyî-i Rûmî adıyla da tanınmaktadır (Kut, 1988: 317). Gınâyî hakkında *Osmanlı Müellifleri*'nde yer alan başka bir bilgi ise Gınâyî'nin 1061/1650-51 tarihinde Sofya'da vefat ettiğidir (Yavuz ve Özen, 1975: 312). Ancak bu bilgi Günay Kut'a göre yanlıştır (Kut, 1988: 317). Eserde telif tarihi 969/1561-62 olarak verildiğinden Gınâyî'nin doğum tarihi tespit edilemese de ölümünün ancak bu tarihten sonra olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Günay Kut'un müellifin ölüm tarihi hakkındaki iddiası doğrulanmaktadır. Yazarın hayatı hakkında tespit edebildiğimiz bilgiler bunlarla sınırlıdır.

Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâyî tarafından kaleme alınan *Mir'ât-ı Kâ'inât*, İzzeddin İbnü'l-Esîr adı ile tanınan Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî tarafından yazılan *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* adlı Arapça eserin tercümesidir. İbnü'l-Esîr adıyla tanınan üç kardeş olduğu için *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* adlı eser, kimi zaman *en-Nihâye* yazarı Mecdüddin İbnü'l-Esîr'e (öl. 606/1210) atfedilmiştir. Ancak eserin, 630/1233 yılında vefat eden İzzeddin İbnü'l-Esîr tarafından yazıldığını Kâtip Çelebi çok net bir şekilde beyan etmektedir (Balcı, 2007: 902). Eser, *Tuhfetü'l-Garâyib* olarak da bilinmektedir. Zekerriyya Kazvî, Muhammed b. Ebî Talib ed-Dimeşkî ve İbnü'l-Verdî'nin de aralarında bulunduğu pek çok ünlü âlim, müellifin adını kullanmadan sadece eserin adını kullanarak yani “*Tuhfetü'l-Garâyib dir ki*” veya “*sâhib-i Tuhfetü'l-Garâyib dir ki*” şeklindeki takdimle bu eserden yararlanmışlardır (Ak, 2007: 142). Ünlü âlimlerin bu eserden faydalanmaları eserin önemine dikkat çekmektedir. 16. yüzyılda kaleme alınan *Mir'ât-ı Kâ'inât* Türk edebiyatında acâyibü'l-mahlûkât türünde

yazılmış eserlerin arasında yer almaktadır. Eserin telif tarihi hâtime kısmında 969/1561-62 yılı olarak verilmiştir. Mütercim eserin giriş kısmında *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* adlı eseri tercüme ederek bu eseri ortaya koyduğunu belirtmiştir. *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* ise; 12. yüzyıl sonlarında kaleme alınmış idi. Ancak eserin tercümesinde 13. yüzyılda yaşamış olan Zekeriyya Kazvîni'den söz edilmesi mütercimin bu tercüme ek bilgiler koyduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca mütercimin eserin sonunda her kesimden insanın verilen bilgileri anlaması için bu eseri şerh ettiğini söylemesi ve pek çok kitabı bulup okuduğunu da belirtmesi eseri tam bir tercüme olmaktan uzak tutmaktadır.

Mir'ât-ı Kâ'inât'ın yazma eser kütüphanelerinde bugün için tespit edilebilen iki nüshası mevcuttur. Eserin nüshalarından biri TBMM Kütüphanesi'nde MT 492 numarada bulunmaktadır. Kütüphanenin açık erişim koleksiyonundan elde edilerek incelenen bu nüshada eserin adı "Mir'âtü'l-Kâ'inât" olarak kayıtlıdır. Nüsha kenarları kahverengi meşin, ebru kâğıtla kaplı bir cilde ve 170x110 mm. ölçülerine sahiptir. 219 varaktan oluşan bu nüshada metin öncesi 2 boş sayfa mevcuttur. Nüshada sayfa numaralandırması yapılmıştır. Nüshanın her sayfasında 17 satır vardır. Ana yapısı siyah mürekkeple yazılan nüshada söz başlarının çoğu ve bazı dikkat çekilmek istenilen yerleri kırmızı bir çizgi ile gösterilmiştir. Divânî yazı çeşidi ile kaleme alınan nüshanın bazı sayfalarında mürekkep dağılması neticesinde bazı kelimelerin okunması güçleşmektedir. Ayrıca nüshada bazı farklı lekeler ve kimi zaman üzerinde karalama yapılan kelimeler de mevcuttur. Kelimelerin yazımında birkaç Arapça ayet ve hadis dışında hareke kullanılmamıştır. Nüshanın sayfalarında çerçeve ve içerisinde minyatür bulunmamaktadır. Nüshada müstensih hakkında bir bilgi mevcut değildir. İstinsah tarihi ise hâtime bölümünde Zi'l-hicce ayının son on günü 1015/Nisan 1607 tarihi olarak gösterilmiştir.

Mir'ât-ı Kâ'inât'ın diğer nüshası ise Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Ms. Or. Oct. 3663 numarada bulunmaktadır. Kütüphaneden talep edilerek elde edilip incelenen bu nüshanın başında "*Mir'ât-ı Kâ'inât, Hikâyât-ı Terceme-i Tuhfetü'l-Acâyib ve Garâyib bildirir*" ibaresi yer almaktadır. Nüsha 111 varaktan oluşmaktadır ve nüshada metin öncesi 5 sayfa tamamen boşdur. Metnin hemen öncesindeki sayfada ise eserin yapı olarak dört makaleden oluştuğunu, bölümlerinin çok olduğunu ayrıca acâyipliklerden bahsettiğini söyleyen kısa bir not yer almaktadır. Nüshada sayfa numaralandırması yapılmış ve her sayfada 23 satır yer almıştır. Nüshanın ana yapısı siyah mürekkeple yazılmıştır ancak söz başlarının çoğu ve öne çıkarılmak istenilen bazı yerleri kırmızı mürekkepli bir çizgi ile gösterilmiştir. Nüsha nesih yazı çeşidi ile

kaleme alınmıştır. Nüshanın bazı sayfalarında mürekkep dağılması sonucu oluşan büyük lekeler ve karalama yapılmış kısımlar mevcuttur. Nüshada kelimelerin yazımında hareke kullanılmamıştır. Nüsha içerisinde minyatür ve sayfalarda çerçeve mevcut değildir. Nüshanın müstensihisi Alî Yûsuf el-Beşiktaşî'dir. İstinsah tarihi ise 15 Safer 1052/15 Mayıs 1642 tarihi olarak verilmiştir.

Eserin Yapı ve Muhtevası:

Eser bir mukaddime bölümü ile başlamaktadır. Klasik eser tertip geleneğine uygun olarak hamdele ile giriş yapılan bu kısımda “*Hamd-i bî-hadd ol hallâk-ı eşyâya ve mücid-i mevcûdât ve mükevvin-i kâyinât ki lafz-ı kün ile kevneyni ve iki harfle âlemin icâd u inşâd eyledi.*” (TBMM 1b/Berlin 1b) ifadeleri ile Allah’a hamd ve dua edilmektedir. Ardından “*Fe-tebâreka’llâhu ahsenü’l-hâlıkın ve enâ bi-hâzâ mine’s-şâhidin.*” (TBMM 1b/Berlin 1b) şeklinde verilen bir ayet ve Arapça ibare ile Allah’ın övgüsü devam etmektedir. Burada Allah’ın âlemleri yaratma kudretini ve şeklini anlatan bir kıta verildikten sonra salveleye geçilmiştir. Salvelede “*Medh ü şenâ ol Resûl-i Hudâ’ya ki sebeb-i zuhûr-ı kâyinât ve mücib-i hilkat-i maahlûkâtdur.*” (TBMM 1b/Berlin 1b) şeklinde kullanılan ifadelerle Allah’ın evreni yaratma sebebi olan Resûlullah’a yapılan dua ve övgü anlatılmaktadır. Burada yine Hz. Muhammed’in övgüsünü içeren bir kıta mevcuttur. Ardından “*Ve âl ü aşhâb ve evlâd u ahhâbına ilâ-yevmi’l-hisâb rıdvânü’llâhi te’âlâ ‘aleyhim ecma’in*” (TBMM 1b/Berlin 1b) cümleleri ile Resûlullah’ın yolunda olanlara da dua edilmiştir. Mukaddime, müellifin kendi mahlasının yer aldığı “*Ba’d-ı hamd-i Hudâ-yı ferd-i kadîm / Gibb-ı medhi Resûl-i kerîm // Efkâr-i nâs u ehaqq-ı ‘âlem / Kemterin-bende-i benî âdem // Fakr-i zillet ki başa muhtaşdur / Ben fakîr Ginâyî muhlîşdür*” (TBMM 1b/Berlin 1b) şeklinde yazılan bir mesnevi ile devam etmektedir. Mesneviden sonra özetle *Tuhfetü’l-Acâyib ve Turfetü’l Garâyib* adlı eserin adının kıymetli bir meclis sohbeti içerisinde geçtiğini, eserin konularının ne olduğunu ve eserin müellifine atfedilen övgüleri anlatan cümleler yer almaktadır:

“İttifâkan bir rûz-ı pîrûz ve dem-i nev-rûzda ba’z-ı ehibbâ-i yârân ve eviddâ-i hullân ile ki iltimâsları baş u câna geçer ve sözlerin tutmak la’l ü gevherle ber-â-ber bilürdüm. Ešnâ-i muşâhabetde ‘acâyib-i maahlûkât ve garâyib-i mevcûdât ve mebdâ-i zuhûr-i zemîn ü zamân ve menşe-i şudûr-ı ins ü cân ve me’âdin ü hayvân ve ‘acâyibât-ı bihâr ve garâyibât-ı enhâr ve laţif ü zarîf hikâyât u âsâr ve ‘acîb ü garîb rivâyâtdan sözler açılıp kimi müsâfirin-i bahr ü

berr ve kimi mesâkin-i kūrā vü şeh̄r ve baʿz-ı kütüb-i kibârdan ve niçesi dervîş ü tüccârdan ve kışaş u aḥbârdan iḥbâr idüp muḥaşşal-ı kelâm bununla ihtitâm ü encâm buldı kim kitâb-ı Tuḥfetü'l-ʿAcâyib ve Ṭurfetü'l-Ġarâyib ki imâmü'l-hümâm şeyhü'l-İslâm ʿâlim ü ʿâmil ve fâzil u kâmil ve kâşifü'l-meʾâsir-i ʿilm-i dîn-i serâʾir revveḥa'llāhu rûḥahü'l-mütemeyyiz ve kaddesena'llāhu bi-sırrihi'l-ʿaziz ḥazretleri te'lif ü taşnif idüp ʿulüm-ı evvelin ü âhirin derûnında dürc ü cevâhir nuḫûd-ı ʿömrini anda ḥarc itmişdür.” (TBMM 1b-2a/Berlin 1b)

Bu bölümde eserin Arapçadan Türkçeye tercüme edilme sebebi anlatılmıştır. Eserin çok daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşması ve faydalı olması için tercüme edildiğini anlatan ifadeler yer verilmiştir:

“Fe-emmâ sevâd-ı ʿArabiyyet ile müsevvede olmağın andan bir nesne beyâza çıkarup istihrâc u istifâde itmek emr-i müşkil ve efâzıldan ğayrıya ḥâşıl degüldür. Eger Türki diliyle terceme olunup ʿavâm-ğir olsa ğâyet dil-pezir düşüp daḥi ziyâde kimesneler müstefid ve niçe müddet-i medid yâdgâr-ı rûzgâr olmaḥ muḥarrer idi.” (TBMM 1b-2a/Berlin 1b-2a)

Ayrıca mütercim dostlarının isteği üzerine bu eseri kaleme aldığını da şu ifadelerle söylemektedir:

“Ve ne ḳadar derd-i ser ile senden bu iltimâsimuz müyesser olması ḥazz-ı vâfir ve ekşer-i umûrdur diyü bu fîrû-mâyeye ve bi-ser-mâyeye ol deḡlü ibrâm u ilḥâḥ itdiler ki kimse felâḥa ve necâḥa mecâl ve her çend ʿarz-ı ḳillet-i bizâʿa ḳıldum. Ḥalâş u menâşa ihtimâl olmadı.” (TBMM 2a/Berlin 2a)

Mukaddime, Farsça ve Arapça birkaç manzum kısım ile devam ettikten sonra “... Bâri (rabbenâ) lâ tüʾâḥiznâ in nesînâ ev aḥṭaʾnâ diyü recâ vü temennâ itdüğümüz ferâmüş buyurilmaya...” (TBMM 2b/Berlin 2a) gibi dua cümleleri ve yine eserde yapabileceği hataların mazur görülmesini isteyen bir kıta ile sonlandırılmıştır.

Ardından eserin yapısı “Emmâ-baʿd, bu risâle dört maḳâle ile müretteb ve her maḳâle niçe ebvâbdan mürekkeb olmuşdur.” (TBMM 2b/Berlin 2a) şeklindeki bir cümle ile anlatılmıştır. Yani eser dört makale üzerine tertip edilmiş; her makalede birçok bölümden oluşturulmuştur. Bu bölümde eserin bölümlerinin içeriği hakkında kısa başlıklara da yer verilmiştir. Ardından eserin ilk makalesine geçilmiştir.

Eserin ilk makalesi “**Maḳâle-i Evvel ve Bâb-ı Evvel: Âşâr-ı ʿulviyyeyi beyân ider.**” (TBMM 3a/Berlin 2b) şeklindeki cümle ile başlamaktadır. Bu kısımda ay üstü âleminden söz edileceği söylenilmektedir. Bu makalenin ilk bölümünde *Faşl: Ḥallâḳ, Faşl: Felek, Der-Beyân-ı Felek-i Ḳamer, Felek-i ʿUtârid, Felek-i Zühre, Felek-i Şems, Sebeb-i Küşuf, Felek-i Mirriḥ, Felek-i Müşteri, Felek-i Zuḥal, Felek-i Zühre, Felek-i Kevâkib-i Şâbite (Şereteyn, Buṭeyn,*

Şüreyyâ, Deberân, Hağ'a, Hen'a, Zîrâ, Neşre, Tarfe, Cebhe, Zübne, 'Avvâ, Semâk, Zübânâ, İklîl, Qalb, Şevle, Nu'âyim, Belde, Sa'dü'z-Zâbih, Sa'd-ı Büla', Sa'dü's-Su'ud, Sa'dü'l-Ahbiyye, Ferğ-i Evvel, Batnü'l-Hüt, Keh-keşân), Felekü'l-Eflâk, Faşl-ı Melâ'ike (Hamele-i 'Arş, İsrâfîl 'Aleyhi's-selâm, Cebrâyîl 'Aleyhi's-selâm, Mîkâ'îl 'Aleyhi's-selâm, 'Azrâ'îl 'Aleyhi's-selâm, Kirâmen, Kâtibîn) (TBMM 3a-9b/Berlin 2b-7b) maddeleri adı altında dünyanın yaratılışı, felekler, feleklerin özellikleri, ayın menzilleri, burçlar ve göğün en üst katında olan “felekü'l-eflâk” kısmından sonra gök sakinleri olarak bilinen melekler hakkında bilgi verilmiştir. Makalenin ikinci kısmı ise “**Bâb-ı Şânî: Âsâr-ı süfliyye(y)i beyân ider. 'Anâşır-ı Erba'a ve çâr erkândur ki âteş ve hevâ ve âb ve hâk ve bunların tabi'atları tahte'l-eflâkdür.**” (TBMM 9b-10a/Berlin 7b) ifadeleri ile başlamaktadır. Yani bu ikinci bölümde ay atı âleminden bahsedilmiştir ve dört ana unsura değinilmiştir. Bu bölümde 'Anâşır-ı Erba'a, Âteş, Hevâ , Âb ve Hâk, Huşûl-i Riyâh, Faşl (Sehâb ve Maţar), Tafşîl-i Ra'd ve Berğ ve Şâ'ika, Hâle, Sebeb-i Kavı-ı Kuzah, Küre-i Mâ', Hâşşiyet-i Âb-ı Serd (TBMM 9b-12b/Berlin 7b-9a) olarak geçen söz başları yer almaktadır. Burada öncelikle dört ana unsura ve onu oluşturan unsurlar yani ateş, hava, su, toprak hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra sırası ile rüzgarların, bulutların, yağmurların, gök gürültüsü, şimşegin, gök kuşağının, su küresi ve soğuk suyun oluşumu ve özelliklerinden söz edilmiştir.

Eserin ikinci makalesi de kendi arasında iki alt bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde “**Küre-i Arz: Bârid ve yâbis ve cevher-i basît merkezi vasatı müstemil ve muhîtdür.**” (TBMM 12b/Berlin 9b) ifadeleri ile başlayan yer kürenin anlatıldığı kısım yer almaktadır. Bu bölümde İklîm-i Evvel, İklîm-i Şânî, İklîm-i Şâlîş, İklîm-i Râbî', İklîm-i Hâmis, İklîm-i, Sâdis, İklîm-i Sâbi' (TBMM 13b-16a/Berlin 10a-12a) adlı başlıklar mevcuttur. Bu başlıklar altında dünyanın bölgeleri yedi iklime bölünmüştür ve bu bölgelerin genel özelliklerine değinilmiştir. İkinci bölüm ise “**Zamân ve dehr ve leyâlî ve eyyâm ve şehri 'ayân ider.**” (TBMM 16a/Berlin 12a) şeklindeki bir cümle ile başlamaktadır. Bu kısımda Yevm ve Beyân-ı Şühûr (TBMM 16a-20a/Berlin 12a-15a) şeklinde yer alan ana madde başları mevcuttur. Bu bölümde genel olarak zaman, gece ve gündüz kavramlarına değinilmiştir. Daha sonra günün tanımı verilmiş ve haftanın günleri anlatılmıştır. Son olarak ise Arap, Rumî ve Fars ayları hakkında bilgiler verilmiştir.

Eserin üçüncü makalesi “**Maqâle-i Şâlîşe: 'Acâyibât-ı aqtâr ve ğarâyibât-ı bihâr u enhârî yedi bâb ile izhâr ider dimişdük.**” (TMMB 20a/Berlin 15a) sözleri ile başlamaktadır. Bu makale yedi alt bölüme sahiptir; bu alt bölümlerde nelerin anlatılacağıının bilgisi verilerek makaleye kısa bir giriş yapılmıştır. Makalenin ilk bölümü “**Bâb-ı**

Evvel: ‘Acāyibāt-ı aqtārı iş‘ār ider” (TBMM 20a-Berlin 15a) ifadeleri ile başlamaktadır. Bu kısımda dünyanın bölgeleri ve şehirleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu makalede yer alan diğer bölümler; “*Bāb-ı Şānī*: ‘Acāyibāt-ı Bihār, *Bāb-ı Şālīs*: ‘Ġarāyibāt-ı Enhār, *Bāb-ı Rābī*: ‘Acāyibāt-ı ‘Uyūn, *Bāb-ı Hāmīs*: ‘Acāyibāt-ı Ābār, *Bāb-ı Sādīs*: Cibāl, *Bāb-ı Sābī*: Fī-*Aḥbārī’l-Aḥcār*” (TBMM 54a-98b/Berlin 33b-54a) başlıkları adı altında verilmiştir. Bu bölümlerde sırası ile denizler, nehirler, kaynaklar, çeşmeler, kuyular, dağlar ve taşlar hakkında bilgi verilmiştir.

Eserin dördüncü makalesi ise “*Maḳāle-i Rābī*: Me‘ādin ve ḥayvān ve nebāt dinilen müvelledātı beyān ider.” (Berlin 54a) ifadeleri ile başlamaktadır. Eserde yer alan madenler kısmı, madenlerin oluşumu, özellikleri ve adları eserin sadece Berlin Devlet Kütüphanesi nüshasında mevcuttur. Bu nüshada *Zeheb*, *Fıddā*, *Nühāş*, *Raşāş*, *Ḥadīd*, *Pūlād*, *Üsrüb*, *Tütüyā*, *Lājiverd*, *İsmid*, *Züncüfr*, *Ḳalkand*, *Rūstuḥtec*, *Zencār*, *Naṭrūn*, *Büre*, *Milḥ*, *Kibrīt*, *Zirniḥ*, *Nift*, *Mūmiyā*, ‘Anber (Berlin 54a-56a) madenlerinden söz edilmiştir. Eserin bitkiler ile anlatılan kısmına yine sadece bu nüshada yer alan bir başlıkla giriş yapılmıştır. “*Bāb-ı Şānī*, nebātātı beyān ider ki me‘ādin ve ḥayvān mā-beyninde mutavassıṭdur.” (Berlin 56a) cümleleri ile bitkiler hakkında genel bilgiler verilmeye başlandıktan sonra maddeler halinde bitkiler, bu bitkilerin özelliklerine, faydalarına ve zararlarına değinilmiştir. Makalenin hayvanlar ile ilgili kısmı ise; “*Ḥayvānātuḡ cemī‘-i envā‘ı ve zı-rūḥuḡ aḥlākı ve ṭibā‘ı beyānındadır.*” (TBMM 145b/Berlin 81a) cümleleri ile başlamaktadır. Bu kısımda bütün hayvan türleri ve canlıların ahlak ve yaratılışlarına değinileceği anlatıldıktan sonra hayvanlar kendi arasında dokuz türe taksim edilmiştir. Bu türler sırası ile *En-Nev‘u’l-Evvelü Fī’l-İnsān*, *Nev‘-i Şānī*: *Fī-Aḥvālī’l-Cinn*, *Nev‘-i Şālīs*: *Ḥayvān-ı Ehli*, *Nev‘-i Rābī*: *Envā‘-ı Sibā‘*, *Nev‘-i Hāmīs*: *Vaḥşī Ḥayvānāt*, *Nev‘-i Sādīs*: *Ḥaşerāt ve Hevāmm*, *Nev‘-i Sābī*: *Şuda Vāḳı‘ Olan Ḥayvānāt*, *Nev‘-i Sāmin*: *Cevv-i Hevāda Sākin Olan Ḥayvānāt*, *Nev‘-i Tāsi*: ‘*Aḳbü’l-eşḳāl Maḥlūḳāt* (TBMM 145b-217a/Berlin 81a-109b) adları ile verilmiştir. Bu kısmın ilk bölümünde insanın ana rahmine düşme anından başlanarak insana dair fiziksel ve ruhsal özelliklere değinilmiştir. İkinci bölüm cinlere ayrılmıştır. Üçüncü bölüm evcil, dördüncü bölüm yırtıcı, beşinci bölüm vahşi hayvanlara dair bilgiler içermektedir. Altıncı bölüm haşerat ve böcek cinsinden sayılan hayvanlara ayrılmıştır. Yedinci bölüm suda sekizinci bölüm ise havada yaşayan hayvanlar hakkındaki bilgileri barındırmaktadır. Dokuzuncu bölüm günümüz için olağanüstü bir biçimde algılanabilecek garip şekilli ve değişik varlıklardan söz etmektedir.

Eser “mukaddime” ve “makale” adı verilen dört ana bölümden sonra kısa bir “hâtıme” bölümüne sahiptir. Burada eserin telif tarihi 969/1561-1562 olarak net bir şekilde belirtilmiştir:

“**Hâtıme:** Bi-ḥamdi’llâh ki ‘inâyet-i Bârî yârî kılp bu birkaç evrâk-ı perîşân ve elfâz-ı hedâyânuy kitâbeti bidâyet ü nihâyeti mâh-ı şevvâl ve zi’l-hiccenüy mâ-beyninde ve iki mübârek bayram içinde zâhir ü âhîr buldı ve ḥayr ile ihtitâm ve tamâm u itmâma yitişdi. Hicret-i Ḥazret-i risâlet dahı sene ḥamse ve ‘aşere ve elfe yetmiş idi. Ve kitâbuḡ tercemesi târiḡi hicret-i nebînüḡ **toḡuz yüz altmış toḡuz**da vâkı‘ olmuşdur.” (TMMB 217a/Berlin 109a)

Eser, Gınâyi’nin 17 beyitten oluşan eseri bitirdiğine dair şükür, okuyucudan beklenen dua ve yapmış olabileceği hatalara karşı af beklediği gibi duygularını içeren bir mesnevisi ile son bulmaktadır.

Esere Dair:

Mensur bir biçimde Türkçe kaleme alınan *Mir’ât-ı Kâ’inât*, “orta nesir” sınıfı içerisinde tanımlanabilecek bir eserdir. Eserin mukaddime ve hâtıme bölümlerinde kullanılan dil ve üslup, bölümlerin içeriğine paralel olarak diğer kısımlara nazaran daha ağır bir tutum sergilemektedir. Eser genel olarak mensur şekilde yazılmış olsa da kimi zaman verilen bilgiyi desteklemek ya da verilen bilgiye dikkat çekmek adına eserde manzum unsurlardan da faydalanılmıştır:

“Kıt‘a-i Ḥakkî

.---/.---/--

Ümîdüm bu ki ta‘yîb itmeyeler

Ki oldum vech-i mezkûr üzre mecbûr

Meşeldür söylenir ḥod elde dilde

Bilür her kişi el-ma’mûri ma‘zûr” (TBMM 2b/Berlin 2a)

Genel bir ifade ile tanımlanacak olursa; evrene ve evrende gözle görülen ya da görülemeyen her türlü varlığa dair bilgiyi kendi devrinin bilgi anlayışına göre belirli bir tertip ve yapı ile toplu bir biçimde aktarmaya çalışan *Mir’ât-ı Kâ’inât* bu yönüyle ansiklopedik bir eserdir. Eserin ansiklopedik anlayış ile kaleme alınmış olması eserde açıklayıcı bir üslup kullanılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Eserde açıklayıcı bir üslup mevcuttur:

“**İskil:** Başalü’l-fâr ya‘ni şıçan şoğanıdır dirler. Şar‘a ve mâliḡülyâya ve ‘ırku’n-nesâya ve fâlice ve istiskâya ve yeraḡâna menfa‘at idüp esnân-ı müteḡarrike ve diş etlerine ve izâle²-i behâḡa taḡviyet eyler ve ḡalaḡı olan kırḡ bir gün götüirse ḡalâş bula.” (TBMM 128a/Berlin 71b)

Mir'ât-ı Kâ'inât'ın yazılış gayesi, eserde yer alan bilgilerin toplumun değişik kesimlerine ulaşmasını sağlamaktır. Eserde aktarılan bilginin daha anlaşılır ya da daha kalıcı olması için yer yer hikâyelerden yararlanılmıştır. Dolayısı ile eserde kimi zaman tahkiyeli bir anlatımın kullanıldığı görülmektedir:

“Cümleden biri cümmez dirler, be-ğāyet leziz ve āb-dār mīvesi olur. Ağacınun yaprağı, olmayan budağında bitermiş. Yemiş virmediği yıl şāhibi bir balta alup bir kaç ururmuş. ‘Arab’uñ biri dañı niçün dögersin diyü sorar. Bu dañı yemiş virmez. Şimdiden şonra menfa‘ate yaramaz keserin didükde ol biri şefā‘at idüp şimdi incitme sene-i ātiyede yemiş virmezse nihāyet kesesin dir. Gelicek yıl ol şecer ğani olıcak kadar mīve ve hāşıl virür.” (TBMM 30b-31a/Berlin 21b)

Eser, doğa ve doğaüstü ya da gerçek ve olağanüstü olan konulara ait bilgiler içerdiğinden anlatılan bir unsuru yazıldığı devirde okuyan her kişinin tanımlayabilmesi adına okuyucunun beyninde somut bir resim oluşturulmak istenilmiştir. Bu sebepten eserin genelinde kullanılan betimleyici anlatım dikkat çekmektedir. Kullanılan sıfatlar ile anlatılan varlık okuyucunun gözünde canlandırılmak istenilmiştir:

“**Ankebūt:** Örumcek. Eşnāfi ğāyet çokdur. Bir cinsine fehd dirler. Ayakları kışa olur. Ve bir nev‘i leyşdür altı gözlü olur, ādemi ve hayvānı berk ıştırur ve niçesi ziyāde küçük ve ince olup ayağı uzundur. Vaqtā ki bunlar za‘if olup kuvvet ve kudretleri az olursa Hūdā-yı te‘ālā bunlara ğudā hāşıl olması için lu‘āblarıyla istedikleri kadar tuzaklar kurup şaydgāh idinmek müyesser itmişdür.” (TBMM 197b/Berlin 98b)

Eserde anlatılan konuyu etkili bir biçimde yansıtan mübalağalı ve mecazlı anlatım tekniği de kullanılmıştır:

“**Ruḥḥ:** Cezāyir-i Hind’de bir büyük kuşdur ki sāyesi bir şehri örter dirler. Şeyḥ Mecdü’d-din’den hikāyet eylerler. Şehr-i Kūş’da bir medresede otururken arada münāsebetle ruḥḥ kuşu anılır. Biri medrese kadar olur ol didüğün Şeyḥ Mecdü’d-din bu şehre kadar da olur diyü buyurur. Ba‘z-ı müsāfirin eydür: Biz ol ceziyeye uğrayup kubbe-i ‘azim gibi yarı yumurdasin gördük, kırk miqdārı kimesne idük içine girüp bir gice rakş ve semā‘ eyledük dir.” (TBMM 202b/Berlin 101b)

Eserde dikkat çeken başka bir özellik ise kimi yerde ayet veya hadis kullanılarak verilen bilginin desteklenmeye çalışılmasıdır. Örneğin; Kur’an

Tahrîm Suresi 6. ayetten yapılan iktibasla melekler hakkında verilen bilgi kanıtlanmaya çalışılmıştır:

“**Melâ'ike:** Melek bir cevher-i basîṭ ve zû-hayât ve nuṭk-ı faşîḥ ve ‘aql-ı şahîḥdür ile ki meşḥûn ve küdürât-ı ğâzab ve shevâtdan ḥâlî ve bîründür. El-Āyetü: Lâ ya‘şûna’llâhe mâ emerahüm ve yef‘alüne mâ yü’merüne dir” (TBMM 8a/Berlin 6a)

Sinekler hakkında verilen ilginç bir bilgi ise kullanılan bir hadis ile sunulmuştur:

“**Hâzret-i risâlet** (‘aleyhi’s-selâm) buyurur: İzâ vaḳa‘a’z-zübâbü fî-inâ’i aḥadiküm felyejmishu fe-inne fî-aḥadi cenâ ḥayhi dâ’an ve fi’l-âḥari devâ’an. Ya‘nî kaçan birinüzüñ ta‘âmına sinek düşse iki cânibin bile baturuñ. Zîrâ bir ḳanadı marâz ve biri aña şifâdur.” (TBMM 190b/Berlin 95a)

SONUÇ

Acâyibü'l-mahlûkât türünde yazılmış olan kitaplar coğrafya ve kozmoğrafya, tarih, astroloji, zooloji, botanik, mitoloji, alternatif tıp ve sosyal yaşam gibi pek çok alan hakkındaki toplu bilgileri barındıran eserlerdir. Yazıldığı devir insanının dünyayı ve evreni algılayışına göre şekillenen bu eserlerde evren ve evrendeki varlıklar hakkında her türlü bilgi kimi zaman olağanüstü unsurlarla birlikte ansiklopedik olarak sunulmuştur. *Acaibü'l-Mahlûkât* adı altında yazılmış kitapların ilk örnekleri Arap ve Fars edebiyatlarında görülmektedir. Bu tür 14. yüzyıldan itibaren Arapça ve Farsçadan Türkçeye yapılan tercümelemlerle Türk edebiyatında yerini almıştır. Bu eserlerin Türk edebiyatında 19. yüzyıla kadar görülmeleri Osmanlı toplumunda sevilen bir tür olduklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle kütüphanelerde acâyibü'l-mahlûkât türünde yazılmış birçok eser yer almaktadır. Acâyibü'l-mahlûkât türünde yazılmış eserlerden birisi de 16. yüzyılda Bosna Kadısı Mevlânâ Ginâyî adlı bir mütercim tarafından kaleme alınan *Mir'ât-ı Kâ'inât* adlı eserdir. *Mir'ât-ı Kâ'inât*, İzzeddin İbnü'l-Esîr tarafından *Tuhfetü'l-Acâyib ve Turfetü'l-Garâyib* adı ile telif edilen Arapça eserin 969/1561-1562 yılında Türkçeye yapılmış olan tercümesidir. Eserin Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi MT 492 numarada ve Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. Or. Oct. 3663 numarada kayıtlı bugün için bilinen iki nüshası mevcuttur. *Mir'ât-ı Kâ'inât* yapı olarak bir “mukaddime”, “makale” adı verilen dört ana bölüm ve bir “hâtıme”den oluşmaktadır. Eser birkaç manzum kısım dışında mensur olarak kaleme alınmıştır. Eserde konu olarak dünyanın yaratılışından başlanılarak

gökyüzündeki varlıklar ele alınmış daha sonra yer küre ve zaman kavramına yer verilmiş ve ardından sırası ile dünyanın bölgeleri ve şehirleri, denizler, nehirler, kaynaklar ve çeşmeler, kuyular, dağlar ve madenler anlatıldıktan sonra bitkiler ve ardından hayvanlar başlığı altında insanlar, cinler, evcilleştirilmiş hayvanlar, yırtıcı hayvanlar, vahşi hayvanlar, haşerat ve böcekler, suda yaşayan hayvanlar, havada yaşayan hayvanlar ve son olarak da acâyip şekilleri olan varlıklar anlatılmıştır. Dönemine ait sosyal, doğal ve beşerî bilimlerle alâkalı konuları içeren bu eser yazıldığı devrin maddî ve manevî dünyasının gerçek bilgisi ile beraber bazı olağanüstü unsurları da barındırmaktadır. Eserde yer alan konular hakkında verilen detaylı bilgiler, eserin bilim tarihi açısından önemini öne çıkarırken eserin zengin terminolojisi onun yine başta edebiyat olmak üzere farklı alanlara da kaynaklık edeceğinin göstergesidir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Osman Nuri (1974). *Ahmed Bican, Acâibü'l-Mahlûkât*, Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ADIVAR, Adnan (2017). *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AK, Mahmut (1997). *Menâzirü'l-Avâlim (Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- AL, Şerife Burcu (2010). *Acâibü'l Mahlûkât Giriş Metin İnceleme Dizin Sözlük*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Âşık Mehmed (2007). *Menâzirü'l-Avâlim*, (3 cilt), (Haz: Mahmut Ak), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AYDIN, Beyza (2021). *Mir'ât-ı Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât (İnceleme-Transkriptli Metin-100a-200a)*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- BARDAKÇI, Ramazan (2022). "Acâ'ibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât Tercümesi", <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/aca-ibu-l-mahlukat-ve-gara-ibu-l-mevcudat-tercumesi>. [Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022].
- BARDAKÇI, Ramazan (2022). "Tezkiretü'l-Acâyib ve Tercümetü'l-Garâyib (Eyyüb bin Halîl)", <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tezkiretu-l-acayib-ve-tercümetu-l-garayib-eyyub-bin-halil>. [Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022].
- BAŞKAN, Gülhan (2007). *Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da Kayıtlı Sürûrî Çevirisi Acâibü'l-Mahlûkât Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

- BİLGE, Mustafa Lütfi (2000). “İbnü'l-Verdi, Sirâceddin”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.21, s.s. 238-239.
- BİLGİN, Orhan (1994). “Ebü'l-Müeyyed-i Belhî”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, s.s. 337-338.
- BUÇUKÇU, Zeynep (2017). *Mahmud bin Kadı-i Manyas'ın Acebü'l-Üccab Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Dizini*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bursalı Mehmed Tahir (1975). *Osmanlı Müellifleri*, (Haz: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen), C.3, İstanbul: Meral Yayınları.
- Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâyî. *Mir'ât-ı Kâ'inât*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, No: MT 492.
- Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâyî. *Mir'ât-ı Kâ'inât*, Berlin Devlet Kütüphanesi, No: Ms. Or. Oct. 3663.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇELEBİOĞLU Amil (1989). “Ahmed Bican”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.2, s.s. 49-51.
- ÇELİK, Erol (2019). *Rodosî-zâde'nin Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- DEMİRTAŞ, Ahmet (2003). *Dürr-i Mekkûn*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- DEMİRTAŞ, Ahmet (2009). *Yazıcıoğlu Ahmed Bican, Dürr-i meknûn*, İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2003). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DURMUŞ, İsmail (2000). “İbnü'l-Esir, Ziyâeddin”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.21, s.s. 30-32.
- ERDEM, Tuğba (2020). *Mir'ât-ı Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât (İnceleme-Çeviriyazılı Metin-Tıpkıbasım, 400a-488a)*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- ERDOĞAN, Mustafa; BAŞÇETİN, Yasin; ERKOÇ, Kübra (2021). *Mir'atü'l-Kâ'inât (Kâ'inatın Aynası) Hüsameddin Bursevî*, Ankara: Sonçağ Yayınları.
- ERKAN, Mustafa (2016). *Acâibü'l-Mahlûkât (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)*, İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- GEDİZLİ, Mehmet (2011). *Acâibü'l-Mahlûkât [200a-400a] [Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük]*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- GÖL, Osman (2008). *Alî Bin Abdurrahman Acâibü'l-Mahlûkât [1.-35. Varak]*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- İNAN, Recai (2010). *Acâibü'l-Mahlûkât Giriş Transkripsiyon İnceleme Dizin Sözlük*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- İZGİ, Cevat (1988). “*Hayâtü'l-Hayevân*”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.17, s.s. 18-20.
- İZGİ, Cevat (2002). “*Kazvîni Zekeriyâ b. Muhammed*”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.25, s. 160.
- HEES, Syrinx Von (2014). “Şaşırtıcı: Acâib Edebiyatının Bir Eleştirisi ve Yeniden Okunması”, (Çev: Yeliz Özay), *Millî Folklor*, Sayı: 103, s.s.142-162.
- KARACA, Hasan (2021). *Mütercimi Meçhul Bir Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdat Tercümesi (İnceleme-Metin-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Katip Çelebi (2007). *Keşfü'z-zunûn*, (Çev: Rüştü Balcı), C.3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KEÇELİOĞLU, Sünbül (1997). *Türkçe Acâibü'l-Mahlûkât Yazmalarının Minyatürlerinde Üslup ve İkonografya*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- KIRBAÇ, Selçuk (1999). *Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin- Sözlük)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- KOÇOĞLU, Turgut (2018). “Rûznâmece Muhammed b. Muhammed Şâkir'in Minyatürlü Acâyibü'l-Mahlûkât Tercümesi”, *2. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, s.s. 184-198.
- KOÇOĞLU, Turgut (2021). *Rûznâmece Muhammed Şâkir'in Acâ'ibü'l-Mahlûkât Tercümesi*, İstanbul: Kimlik Yayınları.
- KUT, Günay (1988). “*Acâyibü'l-Mahlûkât*”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.1, s.s.315-317.
- KUT, Günay (2010). *Acâyibü'l-Mahlûkât, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II*, (Haz: Fatma Büyükkarcı Yılmaz), İstanbul: Simurg Yayınları.
- KUT, Günay (2012). *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdat*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- OĞUZ, Betül Bülbül (2014). *Sürûri'nin Kitâbü'l-Acâibü'l-Garâib'i Üzerine Göstergelimsel Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- ÖZAYDIN, Abdulkerim (2000). “*İbnü'l-Esîr, İzzeddin*”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.21, s.s. 26-27.
- ÖZDEMİR, Mehmet (1994). “*Ebû Hâmid el-Gurnâtî*”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, s.s. 128-130.
- ÖZKAN, Mustafa (2003). “*Manyasoğlu Mahmud*”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.28, s.s. 33-34.

- ÖZTÜRK, Ebru Silahşor (2017). *Mahmûd b. Kadî-i Manyâs, Acebü'l-Uccâb, (İnceleme, Tenkitli Metin, Gramatikal Dizin)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- SABUNCU, Fatih (2010). *Ebü Hâmid Muhammed El-Gırnâtî'nin Seyahatnamesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- SABUNCU, Fatih (2011). *Gırnâtî Seyahatnâmesi, Ebü Hâmid Muhammed el-Gırnâtî*, İstanbul:Yeditepe Yayınevi.
- SAKAOĞLU, Necdet (1999). *Dürr-i Meknun Saklı İnciler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- SARIKAYA, Bekir (2010). *Rûkneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi [Giriş-Metin-Sözlük]*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- SARIKAYA, Bekir (2019). *Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şemseddin Sami (2017). *Kâmûs-i Türkî*, (Haz: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- ŞİMŞEK UMAÇ, Zeynep (2021). "XV. Yüzyılın Ansiklopedisi Dürr-i Meknun ve Dili Üzerine Bir İnceleme", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (3), s.s. 13-31.
- YANIÇ, Sema (2004). *Hâce Hatîb Mahmûd Er-Rûmî ve Harîdetü'l-Acâyib ve Ferîdetü'l-Garâyib Tercümesi İsimli Eserinin Edisyon Kritik ve Tahlili*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- YAZAR, Sadık (2014). "XVI. Yüzyıl Türkçe Seyahatnamelerinde Acâib", *Millî Folklor*, Sayı: 103, s.s. 98-110.
- YAZAR, Sadık (2015). *Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'cab (Gırnâtî Seyahatnâmesi)*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- YAZAR, Sadık (2022). "Tercüme-i Acâ'ib-i Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât (Sürûri)", <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-aca-ib-i-mahlukat-ve-gara-ibu-l-mevcudat-sururi>. [Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022].
- YILDIRAN, Maksut (2010). *Acâibü'l-Mahlûkât [106.-140. Varak]*, [Metin Giriş İnceleme Dizin Sözlük], Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- YILDIZ, Osman (1989). *Ahmed-i Bicân, Acâibü'l-Mahlûkât [Dil Özellikleri-Metin-Seçmeli Sözlük]*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- YILMAZ, Engin (1998). *Acâibü'l-Mahlûkât İmla ve Ses Bilgisi Metnin Transkripsiyonu [1-200 Varaklar Arası]*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.